

Nezâreti'ne verilmiş, ayrıca nezâretin bu yöndeki kararının padişah tarafından tasdik edilmesi de aranmıştır. Mülhak vakıflar için şer'iyeye mahkemeleri yetkili olmaya devam etmiştir. Vakfın gelirleri giderlerini karşılamadığı veya müstegallât-ı vakfiyye türünde olan mallar gelir sağlamaz hale geldiği takdirde süresiz olarak kurulan vakfı mümkün olduğunca yaşatmak için bir dizi tedbir alınır. Vakıf giderleri azaltılır, zaruret olmadıkça yeni maaş ve tahsisat ihdasına gidilmez. Harap olması sebebiyle gelir getirmeyen mallar ya satılır ve yerine gelir getiren mallar alınır (bk. İSTİBDÂL), yahut tasarruf şekline yönelik bazı değişiklikler yapılarak bu tür vakıf mallarının yeniden inşası veya tamiri yoluna gidilir (bk. İCÂRETEYN; MUKÂTAA).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *Meclis-i Tanzimât Defteri*, nr. 2, s. 325 vd.; Serahsî, *el-Mebsû't*, XII, 27-47; Abdurrahman Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, İstanbul 1328, I, 730-758; "1287 Tarihli Müsakkafât ve Müstegallât-ı Vakfiyyenin Muâmelâtı Hakkında Nizamnâme", *Düstur*, Birinci tertip, İstanbul 1289, II, 170-176; "1290 Tarihli Tevcihât-ı Cihât ve Müteferriâtı Hakkında Talimat", a.e. (1293), III, 504-509; Muhammed Kadri Paşa, *Kânûnü'l-adl*, md. 107 vd., 258-269; Ömer Hilmi, *Ahkâmü'l-evkâf*, İstanbul 1307, md. 5, 14, 15, 21, 179 vd., 357 vd.; Ali Haydar, *Tertîbü's-sunûf ft ahkâmü'l-vukûf*, İstanbul 1340, s. 80-88, 218 vd., 605 vd.; Bilmen, *Kamus*, VI, 287; Hilmi Ergüney, *Türk Hukukunda Lügat ve İstilahlar*, İstanbul 1973, s. 128; Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988, s. 206-215, 268-271; "1285 Tarihli İrâde-i Seniyye", *Takvîm-i Vekâyî*, nr. 1006; *Mv.F*, XXIV, 66-79; XXXI, 267-269.

AHMET AKGÜNDÜZ

GAMÂMİYYE

(الغمامية)

Hz. Ali'nin ölmediğini ileri süren ve onun bulut (gamam) içinde yaşadığına inanan aşırı Şiîler'in bir kolu (bk. GÂLİYYE).

GAMBİA

Batı Afrika'da İslâm Konferansı Teşkilâtı'na üye bir ülke.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

II. TARİH ve İSLÂMİYET

Atlas Okyanusu'na geniş bir haliçe dökülen Gambia nehrinin aşağı çığırında vadi boyunca dar ve uzun bir şerit halinde uzanır; kısa kıyı kesimi dışında

her taraftan Senegal topraklarıyla çevrilmiştir. İngiltere'nin sömürgesi iken 18 Şubat 1965 tarihinde bağımsızlığını kazanan ve bugün Afrika'nın en küçük bağımsız ülkesi olan Gambia'nın yüzölçümü 10.689 km², nüfusu yaklaşık 1 milyon (1993'te 1.033.000), başşehri Banjul'dur.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

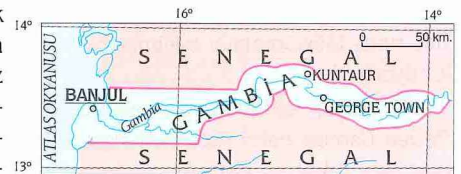
Afrika kıtasının en fakir (1990'da kişi başına düşen millî gelir 260 dolar) ülkelere birisi olan Gambia'da topografyanın hâkim unsurunu, üçüncü zaman kum taşlarından meydana gelen bir plato ile bu plato içine gömülmüş Gambia nehrinin vadisi oluşturur. Bütün Afrika'nın, Atlantik kıyısındaki açık deniz gemilerinin sokulabildiği ulaşım en uygun akarsuyu olan Gambia nehri, genişliği 5-20 km. arasında değişen derin bir haliçe okyanusa açılır ve yüzyıllardan beri Batı Afrika'nın iç kısımlarına sokulmak için çok elverişli bir yol meydana getirir. 2-3000 tonluk gemilerin kıyından 240 km. kadar içerideki Kuntaur'a, daha küçük gemilerin ise 280 km. içerideki George Town'a kadar girebilmesine imkân veren bu özelliği ve kenarlarındaki verimli toprakları ile Gambia vadisi, ülkenin bugünkü ekonomisinde ve ulaşım sisteminde olduğu gibi tarihinde de birçok etnik grubu cezbeden bir yerleşme alanı olarak büyük rol oynamıştır.

Ülkede, haziran-eylül ayları arasında devam eden sıcak yağmur mevsimiyle kasım-nisan arasındaki serin ve kurak mevsimin belirlediği tropikal bir iklim hüküm sürer; yağışlar, çoğunluğu yaz aylarında olmak ve batıdan doğuya doğru azalmak üzere 1100-1300 mm. kadardır. Aylık ortalama sıcaklıkların 25-

28° C arasında seyrettiği toprakların kıyıya yakın yerleri serin, iç kesimleri daha sıcaktır. Bu iklim şartları sebebiyle plato yüzeyinde savan tipi bitki örtüsü, vadinin aşağı kesimlerinde nehri takip eden dar ormanlar ve kıyıda mangrov toplulukları görülür. Ormanlar çeşitli yırtıcı hayvan ve kuş türlerinin barınmasına imkân verirken nehrin kıyılarında da timsah, su aygırı gibi hayvanlar yaşar. Yerleşim ve tarım için elverişli olmayan nehrin aşağı kısmındaki bataklıklar sivrisinek ve çeçe sineğinin üremesi için uygun bir ortam oluşturur.

Gambia vadisi, tarıma elverişli toprakları ve başlıca ulaşım yolu olma özelliğiyle daima komşu ülkelerde yaşayan insanları kendine çekmiş ve bu sebeple de çok çeşitli etnik gruplar tarafından iskân edilmiştir. Karışık bir etnik yapı gösteren nüfusun en büyük kısmını, toplam nüfusun % 42'sini temsil eden Mandingolar oluşturur. Mandinka, Bambara ve Diyula olarak üç gruba ayrılan Mandingolar Gambia nehrinin yukarı bölgelerinde otururlar; onları sayıca Fülânîler (Fulbe, Peul) takip eder. Orta bölgedeki Voloflar ile aşağı kısımdaki Diyulalar ve Sarakoleler de önemli bir orana sahiptirler. Eski sömürgecilerin kölelerinin torunları olan, Hıristiyanlığı ve Batı geleneklerini benimsemiş Akular'ın oranı ancak % 1 civarında ise de bunların yönetimdeki etkileri büyüktür. Şehirleşme oranı düşük olup nüfusun % 85'i kırsal alanlarda yaşamaktadır. En kalabalık şehir olan Banjul'un (1974'e kadar adı Bathurst) nüfusu 44.500'dür (1983). İktisaden faal nüfusun çoğunluğu tarım, ormancılık alanlarında çalışır ve avcılık yapar. Nüfusun % 95'i müslüman, geri kalanı animist ve çok küçük bir kısmı ise hıristiyandır. Eski bir İngiliz sömürgesi ve bugün de İngiliz Milletler Topluluğu üyesi olan Gambia'nın resmî dili İngilizce ise de ülkede halk yoğun-

Gambia

luk sırasıyla Mandingo, Fulfude, Diyula, Sarakol ve Volof gibi Batı Afrika dil grubunda yer alan yerli dilleri konuşur.

Gambia'nın ekonomik hayatında faal nüfusun % 70 kadarının uğraştığı tarım ağır basar. Ülke topraklarının % 22'sini tutan tarım alanlarında yetiştirilen ürünler arasında yer fıstığı başta gelir ve onu pirinç, darı, mısır takip eder. Platolar alanında yetiştirilen yer fıstığı, çiftçinin en önde gelen ticarî ürünü ve aynı zamanda ülkenin başlıca gelir kaynağıdır. En önemli endüstri gelirleri de yer fıstığı üzerine olan (soyma, yağ çıkarma gibi) Gambia dünya yer fıstığı piyasasında etkin bir rol oynar. Ülkede en çok beslenen hayvanlar sığır, koyun ve keçidir.

BİBLİYOGRAFYA :

D. R. Wright, "Manding-Speaking Peoples", *Muslim Peoples: a World Ethnographic Survey* (ed. R. V. Weekes), Connecticut 1984, II, 481-486; *Africa South of the Sahara 1988*, London 1987, s. 480-487; D.-M. Femy, *Quid*, Paris 1988, s. 1017; "Gambia", *Le Courrier*, sy. 88 (1984), s. 8-22; P. Alexandre, "L'Afrique occidentale naguère britannique", *Encyclopédie de la Pléiade. Ethnologie régionale*, Paris 1972, I, 455-456; "Gambie", *Encyclopédie géographique*, Milan 1980, s. 487; D. H. Jones, "Gambie", *El²* (Fr.), II, 997; "Gambia", *EBr.²*, VII, 863-865.

SIRRI ERİNÇ

II. TARİH ve İSLÂMİYET

Afrika'nın en küçük ülkesi olan Gambia'nın tarihi, fizikî ve sosyal özelliklerini paylaştığı Senegal'in tarihiyle hemen hemen aynıdır. Bugün Gambia adıyla bağımsız bir ülkenin varlığı içtimai ve tarihî özelliklerin bir sonucu değil tamamen sömürgeciliğin bir ürünüdür. Genellikle Senegal'le birlikte Senegambia olarak adlandırılan bölge çeşitli devletlerin denetimi altında kalmış ve buraya İslâmiyet kuzeyden ve kuzeydoğudan XI. yüzyıl ortalarında ulaşmıştır. Murâbitlar Devleti'nin kurucusu Abdullah b. Yâsîn (ö. 1059) Senegal'e kuzeyden gelerek Lemtûne kabilesi arasında İslâm'ı yaymaya çalıştı. Gana nehri vadisinde yaşayan topluluklara İslâmiyet'in XII. yüzyılda ulaşmış olduğu sanılmaktadır. Burada yaşayan Mandinke ve Fülâniler doğudan ve güneydoğudan bölgeye gelip yerleştiklerinde Müslümanlığı benimsemiş bulunuyorlardı.

XIII. yüzyıla kadar ayakta kalan Gâne Devleti Gambia nehri vadisine hâkim olmamıştı; fakat bu devletin çöküşünden

sonra bölgede en güçlü siyasî birlik olarak sivriken Mali İmparatorluğu, Gambia dahil Senegal bölgesini de sınırlarına katarak XVII. yüzyılın başlarına kadar elde tutmuştur. Bu sırada Gambia vadisi fazla bir önem kazanmamış, iç kısımlardaki sahra ticaret yolları üzerinde bulunan şehirler öne çıkmıştı.

Avrupalılar deniz aşırı ülkelere seyahate başladıklarında Afrika'da karaya çıktıkları yerlerden biri de Gambia nehrinin halici oldu. 1455'te Portekizli denizciler buradan karaya çıkarak ticaret merkezleri kurmaya çalıştılar. Portekiz kralı adına hareket eden Venedikli Ca da Mosto 1455-1457 yılları arasında burada kalarak Batimansa adındaki bir mahallî kabilenin hükümdarıyla antlaşma yapmayı başardı. Daha sonra başka Portekizli denizciler de Aşağı Gambia'daki kabile yöneticileriyle dostluk ilişkilerini geliştirerek özellikle altın ve köle ticaretine yöneldiler. Portekiz gücü XVI. yüzyılın sonlarına doğru zayıflayınca bu defa Gambia nehri vadisine hâkim olmak için İngiltere ile Fransa arasında mücadele başladı. Burası iç bölgelere nüfuz etmek için son derece önemli stratejik bir yer olduğundan sömürgeci devletler ileriye yönelik hedefleri için Gambia'ya sahip olmak istiyorlardı.

Mali İmparatorluğu'nun dağılmasıyla birlikte Gambia nehrinin kuzey ve güney tarafında yaşayan çeşitli kabileler daha bağımsız hareket etme imkânına kavuştular ve Niimi, Badibu, Niani, Vulı, Kantor gibi çeşitli küçük şeflikler doğdu. Bu durum bölgenin sömürgeleştirilmesini kolaylaştıran bir unsur oldu. İlk defa 1618 yılında Gambia'ya gelen İngilizler'den R. Jobson iki yıl sonra orta bölgelerdeki Tenda Krallığı'na kadar çıktı. İngilizler Gambia nehri halicindeki St. André adasında bir kale inşa ettiler. Royal Adventurers of England Trading in Africa şirketi Gambia nehrinde ticaret hakkını aldı ve St. André adasını ele geçirerek buranın adını St. James olarak değiştirdi. 1670'te bu adanın tam karşısında halicin kuzey tarafındaki Albreda'da Fransızlar bir ticaret merkezi kurdular. Fransızlar'la İngilizler arasındaki rekabet XVIII. yüzyılın sonuna kadar devam etti ve St. James adası karşılıklı olarak birkaç defa el değiştirdi. Versailles Antlaşması ile (1783) Gambia nehri vadisi İngiltere'ye bırakıldı ve böylece rekabet sona erdi. St. James adasına yerleşmiş olan İn-

gilizler, Gambia nehri boyunca kurdukları ticaret merkezleriyle köle ve fildişi ticaretine yöneldiler. Köle ticareti yasaklanınca (1807) İngilizler vadi boyunca açmış oldukları ticaret merkezlerini kapatmak mecburiyetinde kaldılar. Bunun üzerine Gambia nehri halicinde, nehre giriş ve çıkışı denetleyecek bir konumda olan Kombo kralından alınan Banjul adasında bir üs kurarak burasını iskân ettiler. Bugünkü Banjul şehrinin temelleri böylece atılmış oldu ve burada teşekkül eden yeni şehre Bathurst adı verildi. Gambia nehrinin kuzey kıyısı buradaki Barra kralından alınırken (1826) 1840-1853 arasında Kombo kralından yeni yerler kazanıldı ve böylece sömürge genişletildi. Diğer taraftan iç bölgelerdeki kabile şefleriyle antlaşmalar yapılarak bunlara İngiliz himayesi kabul ettirildi. 1821'de bölge Tac'in sömürgeci oldu ve 1843'e kadar Sierra Leone sömürgeciye bağlı kaldı. 1866'da İngiltere'nin West African Settlements'ına dahil edilen Bathurst 1888'de buradan ayrılarak ayrı bir sömürge haline getirildi. 1857'de Fransa ile varılan bir anlaşma ile Albreda da İngiltere'nin denetimine geçerken Gambia ile Senegal'in bugünkü sınırları 1889'da Fransa ve İngiltere arasında imzalanan bir antlaşma ile tesbit edildi.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru statüsü kesin biçim kazanan Gambia idarî bakımdan karma bir ülke oldu. Bathurst'un bulunduğu Banjul adası (St. Mary de denir) sömürge, geri kalan ve dört bölgeye ayrılan topraklar ise birer himaye idaresi altına konulmuştur (1894).

Gambia nehrinin kuzey ve güneyindeki topraklarda muhtelif tarihlerde çok sayıda küçük müslüman devletçik kurulmuştur. XVIII. yüzyılda Kaabu (Gabu, Cabu veya Ngabu) Salum, Bundu ve Badibu en önemlileriydi. XIX. yüzyılda Kombo ve Badibu öne geçmiş ve bölgedeki siyasî olaylarda önemli rol oynamışlardır. Nehrin kuzeyini denetleyen Badibu Devleti'nden Maba Diakhu Ba, Mandingo, Fülânî ve Voloflar'ı birleştirerek bölgede güçlü bir İslâm devleti kurmak ve müslüman olmayan kabileler arasında İslâm'ı yaymak için yüzyılın ortalarında harekete geçti (1861). Salum ve Serer devletçikleri üzerinde otorite kuran (1864) Maba'yı Senegal'e hükmeden Fransızlar Badibu ve Salum imamı olarak tanıdılar. Ardından Cayor ve Lat Dior devletleriyle ittifaka giden Maba, Senegambia'yı içi-